

ból” – mondja a negyedik napon. Ő mégis a szellemi emigrációt, a vidéket, Gombosszeget választja, míg barátja, aki hosszabb időt és nagyobb távolságot szán menekülésére, végül ugyancsak kudarcélményeiről kényszerül számot adni: „Nem szakadhatsz el attól a kultúrától, se attól a társadalomtól, amelybe beleszülettél, amely életed első tizenöt évének formát adott, nem szakadhatsz le róla anélkül, hogy Gólem ne váljék belőled. Nagyon sokáig tartott, amíg ezt sikerült megértenem.” Ez a megállapítás pedig nagyon sokban hasonlít a beszélgetés elején elhangzott mondatokra: „Így és ennyiben jutottam aztán arra a megállapításra, helyesebben annak a megállapításnak a közelébe kerültem, hogy a létezésem végül is nem nyugszik máson, mint a svédségemen.”

Egy kört ír le tehát a két szerző párbeszéde. A (szellemi) hontalanság állapota, az önkezesés s a kudarcok sorozata áll össze papírra vetett, „megbeszél” személyes tapasztalataikból, s közben láthatóan körvonalazódik a körülöttünk levő (nemcsak szűkebb kelet-európai) világ jellege, hanem általában a világ, melyben a szabadságra s önmegvalósításra vágó, de mégsem a magányba vetettségét áhító 20. századi gondolkodó értelmiségi hányódik. Északon és Keleten egyaránt. . . Közben azonkívül, hogy sorstársaiknak érezzük magunkat, egy sor, sokunkban latensen élő, homályos megérzést sikerült bármily pátosz nélkül a nevén neveznie Nádasnak és Swartznak – persze a megnevezhetőség mindenhatóságába vetett hit naivitását elkerülve, hiszen könyvüket is így zárják: „Valamit igyekszünk rögzíteni, ami talán nagyon nehezen rögzíthető. Mintha valamire vadászánk. Lehetséges, hogy valami olyasmit szeretnénk rögzíteni, ami nem létezik.”

Nádas és Swartz érdekfeszítő *Párbeszéd*-e könyörtelen látélet közelmúltunk és jelenünk világáról, szipmtómáiról – látszatairól és a mögöttük felszejlő valóságról. Ugyanakkor az egyéniség megőrzésének, megőrizhetőségének megejtő küzdelme. S miben reménykedjünk mindezeken után? Az értelmes, okos, meghitt és őszinte párbeszédben, amelyhez mostani jelenünk helyett e kötetet nyújt mintát.

HARKAI VASS Éva

EGY VARÁZSLATOS KRÚDY-REGÉNY

Márai Sándor: *Szinbád hazamegy*. Akadémiai Kiadó–Helikon Kiadó, Budapest, 1992

Szinbád, a hajós, egy különös, a jelen idő történéseitől elvonatkoztatott világ és magatartás mindenkori jelképe. Neve és alakja a másoktól való különbözőzés méltósággal viselt élményével és csodákkal függ össze, amely csodák csak a mesék, álmok és emlékek valón túli időrendjében lehetségesek. Titokzatos keleti emberek, kalifák, háremhölgyek, ifridok, máridok e varázslatos világ hősei, ha az Ezeregy éjszaka meséire gondolunk, s nagy hasú urak, gáláns színésznők, tudós kocsisok, kocsmárosok, szakácsok, pincérek, el- és kiátkozott írók, szerkesztők, újdondászok, ha a Krúdy-regényekre. Ezt a világot és hangulatát sikerült Márainak újfent elővarázsolnia, amikor *Szinbád hazamegy* című, 1940-ben napvilágot látott regényében a magyar irodalom kódlovagiának, Krúdy Gyulának s vele egy eltűnt, régi Magyarországnak állít emléket. A Krúdy-regények szereplőivel, helyszíneivel, hangulataival és történéseivel szembenés az olvasót, a másik írói-stiláris fordulataival él, minek következtében egy tökéletes Krúdy-regény hatását ébreszti az olvasóban, ami nem lehetetlen és nem is véletlen, hiszen egyazon írói-emberi élmény megélő: egy régi, a modern időknél igazabb világ, a vágy- és szenvedélyközpontú (magyar) életforma eltűnésének a tanúja.

Márai Sándor *Szinbád hazamegy* című regényében, akár a Proust- vagy a Krúdy-művekben, csak igen kevés esemény zajlik az élet valóságos tartományában. Szinbád-Krúdy hajnalban elindul óbudai otthonából, hogy estére hatvan pengőt szerezzen. Megveti a villamost, a modern kor vívmányát, ezért bérkocsiba ül, mint hajdanán Rzedea Kázmér, írásainak örökös hőse, vagy mint Felvégyi úr, a másik bolondos regényalak. Artúrral, a mesélővel, kora reggel gőzfürdőbe megy, majd szilvapálinkát iszik, és tokaszalonnát reggelizik a Csikágó kávéházban, ahol tárcát ír a Magyar Szabadság pünkösdi ünnepi számába arról, hogy egy ember megeszik egy halat. „Kiadjuk ezt a tárcát, szerkesztő úr? . . . Tudniillik négy hasábon át nem történik benne semmi, csak az, hogy egy ember megeszik egy halat! . . .” – rémüldözik majd egy nyomdász a Magyar Szabadság szerkesztőségében. A London Szálló éttermében Szinbád főtt marhahúst ebédel, majd Várdalinak, az irodalmi hajlamú segédszerkesztőnek, Elemérnek, a különc és magányos írónak és Artúrnak a társaságában (ezek azok az emberek, akikkel Szinbád jól érzi magát, s kiket igazán szeret), fél liter rizling mellett „hallgat”: emlékszik. Társaival együtt jelenségként, régmúlt idők itt felejtett hőseként hat ebben a megváltozott világban, ahol már nincsenek irodalmi kávéházak, az igaz írók bujdosnak valahol, a fiatalok pedig semmiben sem hasonlítanak elődeikhez. „Tulajdonképpen akkor ért véget az irodalom Szinbád úr, mikor meghalt Osváth, aki csak feketét és hideg vizet ivott, s mégis ő volt a karmestere annak a különös együttesnek, mely itt tanyázott a mélyben és a karzatokon, s amelyben mindenki fújta a maga hangszert” – állapítja meg Ede, a Csikágó irodalmi főpincére. Artúr ebben az időben már éjjel-nappal zsakettet visel, s örökösen valamilyen érthetetlen és rejtélyes ünnepre készül. Elemér, aki hajdanán egy kormánypárti lap szerkesztői üzeneteit szerkesztette, ekkor már valamilyen „ösi és szemérmes elérékenyüléstől” nedves szemmel tekint a világba, amelyben már többé egyáltalán nem bízik. A hír, hogy a hajós bejött Óbudáról Pestre, különös reakciót vált ki az emberekből, s úgy jönnek a London Szállóba megtekinteni a különös eseményt („Elemér a Londonban ül Szinbáddal!” – mondták a beavatottak, körülbelül úgy, ahogy a kortársak beszélhettek Goethe és Beethoven karlsbadi találkozásáról), mintha színházba mennének. S van is némi teatralitás a dologban. Mintha Szinbádék valóban színészek lennének, akik egy olyan színdarabot játszanak rendületlenül, melynek végérvényesen elvesztek a díszletei. A prousti varázslat, a régi világ meglelt utolsó nyomai, felkutatott ízek, hangulatok hatása kell ahhoz, hogy Szinbád ismét megjelje azt a „más” világot, melynek maga is tartozéka, s ahova az „eltűnt idő” nyomán érkezhét. Történik mindez az utolsó napon.

Szinbád hallgat, és emlékezik a London Szálló éttermében. Teljes történetekre már abban a másik világban sem lel, amely világ az ember tudatában, képzeletében, emlékeiben élt és él csupán. Ehelyett részletekre, hangulatokra, jelekre talál. Hajdani érzékletek ébrednek fel benne, amelyek különös, letisztult, megváltoztathatatlan felismerésekhez, bölcsességekhez vezetik. „Nem boldog a magyar” mondja, vagy azt kérdezi, milyen lehet négy deci bor. Csak a társai érzik át a pillanat ünnepegyességét ilyenkor. Emlékei nyomán egy nagyon szomorú ország s íróvilág képe tárul elének. Sorra feltűnnek a magyar – Szinbád által mélységesen tisztelt – vidéki élet és a pesti kávéházi zsongás jellegzetes figurái, írók mindenekelőtt. Ambrus Zoltán, aki egy kúriai bíró gondosságával egyeztette a haza műveltségét a franciás szellemel; Paulini Béla, aki a Balatonban szerkesztette a Fidibuszt; Karinthy, aki az Új Enciklopédia címszavait jegyezte; Szász Zoltán, a koldusszegény, de úri méltóságú író; Kuthy Lajos kockás nadrágjában; Lovik Károly lovaglóruhában, új beszélye kéziratával; Csáth Géza, aki már akkor gyűjtötte a morfiúmot, mely kioltotta aztán az életét; Kaffka Margit Osváthtal, akinek felolvasta új verseit. És még sokan mások, urak, merthogy Szinbád szemében az igaz író s

úr egy és ugyanaz. Maga is úrnak született, írónak, egy olyan világban, melyben már egyikre sem volt szükség. S amikor megkérdezte önmagától, hogy mégis mit keres ebben a világban, „egy hang ilyenkor azt mondta neki, hogy mégis dolga van ezen az értelmetlen világi versenyen”. Hírt kellett adnia, jelet kellett hagynia arról, hogy volt egyszer egy másik Magyarország. Szinbád mindent megélt, mindent tudott, emlékezett, s írt, amikor a „mélyhegedű” hangját hallotta. A pénzről értekezett, melyből mindig hiányzik legalább négyszázötven, s ezért boldogtalanok az emberek. Korokról, a magyar ember természetéről, tájakról, tárgyokról, családokról, nőkről és férfiakról s a világról mondott megfellebbezhetetlen véleményt. Aztán hozzálátott végérvényesen hazamenni, mert már nem volt mit keresnie az ismeretlenné, megbízhatatlanná és félelmetessé változott világban, ahol a hozzá hasonló méltóságteljes keleti urakra már nem volt szükség. S mert megvetette a modern kor vívmányát, a villamost, Márai utójára vörös postakocsiba ülteti. . .

Mondják s írják, akik kortársai voltak, s ismerték, Márai népszerű volt annak idején, hogy aztán az emigráció és a letiltottság évei várjanak rá. A magyar olvasók most az Akadémiai és a Helikon Kiadó életműsorozata révén pótolhatják az elmulasztottakat.

BENCE Erika

S Z Í N H Á Z

SZÍNHÁZI NAPLÓ

Sterija Játékok 1992 – Volt tizenkettő – ennyit tervezett az idei Sterija Játékok szektorosa, Vida Ognjenović belgrádi rendező – ebből maradt előbb tizenegy, mert Ljubiša Ristić visszautasít mindennemű fesztiváli fellépést, jóllehet az „egységes jugoszláv színházi tér” nagy propagálója, de ha ezt más, mondjuk, a régi Jugoszlávia legjelentősebb színházi fesztiválja, a Sterija Játékok szervezi meg, immár 37. éve, akkor ő egyszerre elfeledkezik a sokszor emlegetett sloganról, akkor már nem kell, nem érdekes sem az egységes, sem a jugoszláv tér, majd menet közben elmaradt másik öt előadás, a két macedón, a szkopjei és a bitolai meg az öt külföldi, a francia, a szlovák és a magyar, pedig mindezek most már nem vendégei lehetnek volna a jugoszláv színházi szemlének, hanem a hazai előadásokkal egyenrangúan versenyző produkciók. Mégsem jöttek, nem jöhettek, a politika nem engedte a színházakat, ami persze, hogy nem jó, meg nincs rendjén, de valahol mégis érthető, mert nem lehet semmit sem félbe-szerbe csinálni, pláne nem egy zárlatot, egy embargót. Ha ez van, majd pedig, sajnos, van, akkor ez alól nincs kivétel, nem lehet kivétel sem a sport, sem a kultúra, még ha ez fáj is, még ha igazságtalanságnak is véljük, holott megfeledekezünk róla, hogy a zárlat nem ok, hanem következmény, s hogy sor került rá, azért mindannyian felelősek vagyunk, mert nem vettünk tudomást arról, hogy itt, a közvetlen közelünkben ezrével haltak s váltak hajléktalanná az emberek, akik eddig velünk ugyanabban az országban éltek, s közben mi úgy tettünk, mintha mi sem történne, meccseket rendeztünk, bajnokságokat tartottunk, színházat játszottunk, s még arra sem volt gondunk, hogy ültakozzunk, mert sportcsarnokokat, mert színházakat, tévéadókat lőnek rommá önmagukkal nem bíró szélsőségesek, megalkodott nacionalisták. És ha mindebben kételkedne valaki, akkor a maradék versenyműsor legnagyobb lelkesedéssel fogadott előadása, Siniša Kovačević *Milan Nedić tábornok* című „néptragédiája”, ahogy a szerző nevezi művét, könnyen